

**A POLÍTICA LINGÜÍSTICA E TRADUTIVA
NAS SOCIEDADES MULTILINGÜES.
ALGUNHAS OBSERVACIÓNS PRELIMINARES¹.**

Reine Meylaerts

Universit  de Leuven-Bélxica

Resumo

En contextos multilingües, as linguas nunca son iguais unhas  s outras. A escolla dunha lingua depende de numerosas disposicións legais que estipulan que lingua ou linguas son lexítimas nun momento ou nun contexto concretos. As políticas ling sticas e as políticas de planificación ling stica desenvolven unha importantísima funcion nos contextos multilingües. As diferentes opcións ling sticas contribúen a crear e/ou transformar relacións de poder entre as diferentes linguas e os seus falantes, a reforzar fronteiras entre grupos de persoas. Entre os mecanismos de control que posúen os grupos dominantes, a tradución ten un papel principal: que pode e que non pode ser traducido por quen, cando e como nun contexto xeotemporal e institucional concreto. Son cuestións que nunca se deciden   chou, senón que forman parte das opcións e regulamentos de calquera sociedade.

Palabras clave: Política ling stica, planificación ling stica, política de tradución, sociedade multilingüe.

Abstract

In multilingual contexts, languages are never on an equal footing. The election of one language or the other depends on numerous legal provisions that stipulate which language or languages are legitimate in a particular moment or context. Language policies and language planning policies have a very important function in multilingual contexts. Different linguistic options help to create and/or transform power relationships among different languages and their speakers; they also contribute to reinforce frontiers among groups of people. One important control device that the elite groups possess is translation: what can and cannot be translated, by whom, when and how in a given

¹ Tradución para o galego de Alicia López Pedreira.

geo-temporal and institutional context. These are questions never to be decided at random—they form part of the options and regulations of any society.

Key words: Language policy, language planning, translation policy, multilingual society.

Linguas lexítimas e menos lexítimas

«Loitas lingüísticas no mercado de Merchtem», unha pequena vila de Flandres preto de Bruxelas. «O alcalde quere prohibir que os vendedores colguen letreiros francófonos no mercado. O gobernador da provincia anula a súa decisión. O alcalde lamenta que se frustrase o seu compromiso de salvagardar o carácter flamengo da vila». Este acontecemento aparentemente insignificante foi unha das noticias máis importantes da radio neerlandófona belga no mes de novembro de 2005. Trátase realmente dun acontecemento sen importancia? Todos os belgas saben que sería doado encher unha longa lista con casos semellantes nos que neerlandófonos e francófonos se enfrontan por mor da lexitimidade das súas respectivas linguas no espazo público, nas institucións nacionais e locais. As loitas lingüísticas parecen formar parte da historia de Bélxica, un minúsculo Estado-nación occidental cuxa creación en 1830 se cualifica con frecuencia de accidente histórico. Con todo, se examinamos o caso de máis preto, eses acontecementos non parecen limitarse a algúns «enfants terribles» do vello continente que nunca responderon ao perfil ideal da nación monolingüe. O fenómeno repítese de xeito moi similar en contextos que se asocian tradicionalmente con situacións de monolingüismo. Así en Atlanta, nos Estados Unidos, os comerciantes hispanofalantes tiveron que pagar unha multa por incumprir unha orde que estipulaba que o 75% do contido dos letreiros debía estar redactado cando menos en inglés, isto é, o seu «supermercado» debía ser substituído por «supermarket» (Schildkraut 2005:1). No canto de seguir enumerando exemplos, fagamos unha constatación: os debates e regulamentos que afectan á lexitimidade das linguas caracterizan os contextos máis diversos no noso mundo actual globalizado e multilingüe, trátase de metrópoles coma Nova York ou Londres (Blackledge 2005), de Canadá, de España ou dos Estados Unidos (Schildkraut 2005).

En contextos multilingües –e ata nova orde «calquera» contexto é multilingüe– as linguas nunca son iguais as unhas ás outras, «algunhas» opcións son privilexiadas respecto doutras. A excepción do nivel estritamente persoal ou privado, a escolla dunha lingua depende de numerosas disposicións legais que estipulan cal é ou cales son a lingua ou as linguas lexítimas nun momento dado ou nun contexto institucional dado. As políticas lingüísticas e as políticas de planificación lingüística desenvolven unha importantísima función nos contextos multilingües. Cal é ou cales son a lingua ou as linguas da administración, da política, do ensino, dos medios de comunicación, da xustiza, do exército... polas que unha sociedade opta nun momento dado? As diferentes

opcións lingüísticas contribúen a crear ou transformar relacións de poder entre as diferentes linguas e os seus falantes, a reforzar fronteiras entre grupos de persoas (Blackledge 2005: 174). Isto significa que están relacionadas con ideoloxías lingüísticas. É máis,

when the elite group in society puts in place a series of gate-keeping mechanisms which prevent some linguistic minority groups from activating their cultural and linguistic capital in certain social arenas, it is less likely that these groups will gain access to symbolic or material resources (Blackledge 2005:178).

Dentro destes mecanismos de control, a tradución ten un papel principal. En efecto, a tradución forma parte da política lingüística das sociedades multilingües ata tal punto que unha presupón a outra. Expresado doutro xeito, non só qué lingua ou qué linguas poden ou non poden ser empregadas pero tamén e sobre todo, qué pode ou non pode ser traducido por quen, cando e como nun contexto xeotemporal e institucional definido, son preguntas que forman parte da loita para «os que están dentro» e para «os que están fóra» (Blackledge *et al* 2002). Estes aspectos nunca se deciden ao chou, senón que forman parte das opcións e regulamentos (lexislativos e demais) fundamentais de calquera sociedade multilingüe. A análise sincrónica ou diacrónica das políticas de tradución institucional constitúe, xa que logo, unha contribución esencial ao estudo das políticas lingüísticas e dos seus vínculos coas nacións, as minorías, a migración, a globalización, as ideoloxías lingüísticas, etc. Agora ben, cómpre constatar que entre os numerosos estudos sobre as políticas e as ideoloxías lingüísticas, case non se considera o papel clave que ten a tradución². Citemos un exemplo actual:

While national identities can be negotiated in a variety of ways, current research privileges language and literacy policies as increasingly important means of social control which allow nation-states to define ‘who is in’ and ‘who is out’. (...) This linking of language, literacy, and national identity happens in a number of sites which include language planning, standardisation, educational policy, citizenship testing, and language instruction for immigrants. One way to link language and national identity is through language policy, planning and standardisation practices which legitimise particular language varieties and link them to specific identities (Blackledge 2005:42).

² Véxase por exemplo: Blommaert 1999, von Busekist 1998, Patten & Kymlicka 2003, Free-land & Patrick 2004 e Vermeulen & Slijper 2003.

Como se diferencian as sociedades segundo o papel e o estatus concedidos á tradución institucional? Como se utiliza a tradución como arma estratéxica nas políticas lingüísticas? Que papel xogan as regulacións en materia de tradución institucional nas relacións de poder entre as diversas linguas e os seus falantes, na creación de fronteiras entre grupos de persoas, nas ideoloxías lingüísticas e a súa relación coas nacións, as minorías, a migración, a globalización? As respostas a todas estas preguntas superan evidentemente o marco do presente estudo no que nos limitaremos a facer algunhas observacións preliminares, baseadas principalmente nalgúns aspectos da historia da tradución institucional belga, que se desenvolverán en investigacións posteriores.

Monolingüismo institucional e ausencia de tradución

Partamos do que parece ser o denominador común de numerosos contextos monolingües: unha situación na que o monolingüismo das institucións e a ideoloxía monolingüe contrasta co multilingüismo no terreo. Este é o caso das metrópoles modernas coma Nova York ou Londres :

There are now more than three hundred languages spoken in London alone (...). (...) while the linguistic landscape has certainly changed, the predominant ideology in relation to minority languages other than English remains little altered. That is, in political, media and other public discourse, a monolingual ideology still obtains, despite clear evidence that more than three hundred languages are in regular and robust use in towns and cities across the country. There is a clear mismatch between the multilingualism of the people and the monolingualism of the dominant ideology (Blackledge 2005:65).

Esta é tamén a situación histórica en numerosos Estados-nación occidentais nos que o monolingüismo das institucións nacionais, políticas, administrativas, mediáticas e económicas se opón ao plurilingüismo das poboacións (Anderson 1991, Hymes 1996, Heller 1995, 1999). No momento da creación de Bélxica en 1830, por exemplo, a elección do francés como lingua da administración, da xustiza, do ensino e do exército non admitía discusións. Daquela o francés substituíra o latín como nova lingua de cultura, científica e diplomática de Europa; as elites que estaban no poder percibíanlo como unha opción de progreso que lle concedía o mellor comezo posible á nova nación. Este monolingüismo institucional non tiña por que reflectir a pluralidade lingüística da poboación dentro de Bélxica. Segundo a Constitución, o uso das linguas era libre e o perfil lingüístico dos «novos belgas» seguía criterios xeográficos (o neerlandés no norte e o francés no sur) e factores sociais. As clases superiores, as elites políticas, económicas e culturais do norte e sur, falaban o francés estándar. As clases inferiores, cunha importante porcentaxe de analfabetismo ao

longo do século XIX³ falaban dialectos: unha amálgama de dialectos neerlandeses (por veces denominados de xeito condescendente «o flamengo») no norte e dialectos valóns no sur. As clases medias que se beneficiaban da crecente industrialización tiñan un acceso cada vez maior ao ensino. Ao seguiren un ensino francés, pasaban a ser bilingües de xeito progresivo segundo un principio diglósico. Empregaban o francés estándar na esfera pública, na escola, nas súas relacións coas clases superiores e os dialectos (valóns ou flamengos) nas situacións informais, nos ambientes familiares e para se comunicar coas clases inferiores. No norte en particular, esta diglosia implicaba unha relación de oposición xerárquica entre o francés e o neerlandés. Sen codificar ao comezo do século XIX, o neerlandés aínda tería que padecer durante moito tempo a imaxe de dialectal e inferior⁴. Trátase da Bélxica do século XIX, das metrópoles do século XX ou de tantos outros lugares do globo terrestre (Estados Unidos, España, Canadá, etc.), en todos eses contextos a xerarquía institucional entre as linguas e as culturas maioritarias e minoritarias esta moi marcada. De feito, as prácticas lingüísticas están indexadas: as linguas minoritarias, pouco ou non institucionalizadas⁵ están máis ou menos excluídas do importante ámbito político, xudicial, administrativo, educativo, etc. As linguas están relacionadas acotío con fenómenos de prestixio e poder e existen distintos mecanismos institucionais que contribúen a controlar «quen está dentro» e «quen está fóra». Para conseguir un título universitario, para facer carreira no mundo político, económico, mediático ou de calquera outro tipo, para ascender na escala social en definitiva, os inmigrantes que chegan a Londres ou a Nova York teñen que aprender inglés. Do mesmo xeito, en Bélxica, algo máis dun século despois da independencia, o francés seguíase a percibir como a lingua da distinción sociocultural e da mobilidade social. O coñecemento do francés condicionaba o acceso á universidade e ás profesións de prestixio. Ata o período de entreguerras, «o dereito dos oficiais e suboficiais, funcionarios, maxistrados e avogados a facer carreira sen aprender o neerlandés» (Wils 1991 :64) estaba incluído na lexislación.

Agora ben, como xa dicíamos máis arriba, calquera política lingüística presupón unha política de tradución. Deste xeito, o monolingüismo institucional e a ideoloxía monolingüe apóianse sobre unha combinación xuízosa de tradución prohibida e obrigatoria. A obriga de traducir forma a *conditio sine qua non* dun sistema monolingüe. Afecta por exemplo ás mensaxes e aos documentos (administrativos, políticos, mediáticos...) «importados» procedentes «doutros» contextos institucionais. Así, un Estado, unha rexión ou unha cidade

3 A escolarización obrigatoria ata os 12 anos non se introduciu ata 1914 en Bélxica.

4 Véxase tamén Meylaerts 2004a & 2004b.

5 Así, o neerlandés e os dialectos flamengos en Bélxica no século XIX; o español, o chinés, ...nos Estados Unidos; o turco, o árabe, o somalí, o chinés, o grego... en Londres; o francés no Canadá anglófono...

poden estipular que os textos lexislativos (por exemplo as directrices europeas para as diferentes nacións europeas ou as leis federais para as institucións nun Estado plurilingüe) só teñen carácter de lei cando están dispoñibles, é dicir traducidos na única lingua institucionalizada do territorio afectado⁶. A obriga de traducir impónse tamén no caso dos documentos, instancias, etc. que emanan das minorías lingüísticas que viven dentro do contexto monolingüe. Posto que esta modalidade de tradución contribúe á falta de lexitimidade das linguas minoritarias e dos seus falantes, estes últimos percíbena cun ollo crítico e loitan para que desapareza. Leamos o testemuño dun falante de neerlandés sobre a situación en Bélxica despois da Primeira Guerra Mundial:

Hoxe en día, en moitos servizos, cando un particular ou unha administración local presentan un documento en lingua flamenga, este non se estuda a partir dos papeis orixinais posto que estes pasan primeiro polo servizo de tradución dos que volven saír acompañados dunha tradución, escrita ás veces entre liñas en tinta vermella —como se adoitaba facer na rede estatal de ferrocarrís. O funcionario responsable encargado de examinar o asunto e propoñerlle unha solución ao ministro forma a súa opinión a partir da tradución. Logo non é difícil decatarse dos atrancos e dos riscos que supón este sistema.

Daquela, é de estrañar que os cidadáns que saben máis ou menos como funciona o tema desexen escapar do tradutor —*traduttore traditore*— e se esforcen por tratar o asunto directamente en francés?

E non falemos das entrevistas que o cidadán flamengo desexaría manter coa administración superior posto que tería que enfrontarse con toda seguridade a un intérprete.

Deste xeito, mentres persista a situación actual, o número de casos tratados en flamengo seguirá sendo moi restrinxido, e non lles resultará nada difícil ás administracións pretender, a partir de datos estatísticos, que os cidadáns mostren unha preferencia extraordinaria pola lingua francesa (Van de Vyvere 1919:20).

En resumo, a tradución imposta na lingua maioritaria parece ser unha arma temible tanto para asegurar o seu dominio e o dos seus falantes como para apoiar a ideoloxía monolingüe. Esta é exactamente a razón pola cal as minorías loitan contra esta modalidade de tradución.

Por definición, o movemento inverso —a tradución da lingua maioritaria nas linguas minoritarias «dentro» dun territorio nacional, rexional, urbano— obedece a unha lóxica inversa. Nunha situación de monopolio lingüístico institucional, a tradución legal, administrativa, xurídica, etc. nas linguas mi-

⁶ Temos que constatar efectivamente que o monolingüismo institucional está habitualmente ligado ao principio de territorialidade.

noritarias pode ser virtualmente inexistente, mesmo estar prohibida nalgúns ámbitos. A tradución está fóra de lugar, non é un dereito nunha sociedade multilingüe que lles reserva o dereito de comunicación coas autoridades en primeiro lugar (e mesmo só nese caso), aos cidadáns que son quen de entender a lingua maioritaria, a lingua das institucións. O monolingüismo institucional, noutros termos, reforza as estruturas sociais de desigualdade nunha sociedade multilingüe. Así, en Bélxica, se consideramos o monopolo institucional do francés, a tradución legal, administrativa e xurídica en neerlandés a penas existiu nas cinco primeiras décadas da Independencia. En 1830, o Goberno Provisional decretou que no exército «a lingua francesa, ao ser a máis difundida en Bélxica en xeral⁷, sería a única utilizada nas ordes» (Wils 1991:54). O rexeitamento de prever unha tradución neerlandesa para os numerosos recrutas neerlandófonos⁸ levaba ao adaxio: «E para os flamengos o mesmo», un retrouso empregado polos oficiais durante a instrución. Na Primeira Guerra Mundial semellante política de non traducir determinados textos parece ter custado vidas. Na fronte, a infantería estaba composta por mozos sen formación dos que aproximadamente o 70% eran flamengos; a maioría descoñecía o francés, mentres que os oficiais eran na súa maioría francófonos. Segundo os adversarios do monolingüismo institucional, moitos soldados flamengos morrían na batalla porque non entendían as ordes en francés que lle daban os seus superiores. Ese sacrificio (inxusto) expoñíase despois da guerra como un dos argumentos para unha implementación rápida das esixencias lingüísticas das minorías flamengas (véxase máis abaixo). Moito tempo despois do cambio da lei, o adaxio utilizábase mesmo fóra do exército para simbolizar a inferioridade da lingua e da poboación flamengas. E aínda hoxe forma parte da memoria colectiva dos neerlandófonos. No ámbito xurídico, o Goberno Provisional decretou en 1830 que «o boletín oficial das leis e actas do goberno se publicaría en francés» (Wils 1991:54). Ata 1845 engadíase unha tradución en neerlandés «para os concellos nos que se falan esas linguas» (Wils 1991 :54), pero esa tradución non tiña autoridade de lei. Máis tarde, o *Moniteur belge* que substituíu o boletín oficial foi monolingüe francés. A liberdade lingüística que figuraba na constitución existía sobre todo «para as autoridades, os maxistrados e avogados que non tiñan que empregar nin entender a lingua do pobo e podían escoller o francés» (Wils 1991:54). Isto daba lugar a situacións como a dun pai de familia neerlandófono ao que lle negaron a tradución neerlandesa da partida de nacemento do seu fillo (Luykx 1985:161). A tradución non era un dereito nunha

7 Como xa indicamos, o francés era a lingua das elites; en cambio, no momento da Independencia, os neerlandófonos representaban máis do 55% da poboación (Wils 1991 :54).

8 Ata 1909, Bélxica descoñecía o servizo militar. O exército belga estaba composto por voluntarios e recrutas. Os mozos de familias acomodadas, dos que a maioría era francófonos, podían librar do servizo pagando unha determinada suma de cartos.

nación nova que lles reservaba o dereito de comunicación coas autoridades, sobre todo aos que falaban a súa lingua. Tratábase, e non era por casualidade, das elites políticas, económicas e culturais. Máis dunha vez esta política de negarse a facer traducións provocaba escándalos públicos en materia xurídica. Deste xeito, flamengos inocentes eran levados perante a xustiza por non entender nin unha soa palabra da xurisdición francesa ou porque os seus avogados non tiñan o dereito de defendelos en neerlandés (Luykx *et al* 1985:160-161).

Agora ben, esta combinación típica entre obriga e ausencia, mesmo prohibición, de tradución en situación de monolingüismo institucional constitúe a forza e a debilidade do sistema (cf. Van de Vyvere 1919). En efecto, pola súa consolidación das desigualdades sociais, este tipo de ideoloxía lingüística e tradutiva contén de seu o xermolo do seu cuestionamento. Tarde ou cedo, certos grupos farán oír voces e prácticas discordantes e reclamarán para todas ou só para algunhas linguas minoritarias certas atribucións e espazos de poder dos que carecían ata agora. En ocasións, a crítica do monolingüismo procede das mesmas minorías, sobre todo das que poden reclamar dereitos históricos nun territorio (como os flamengos en Bélxica, os cataláns e os galegos en España, etc). Este grupos beneficianse dunha situación máis favorable para facer valer os seus dereitos cós inmigrantes que acaban de instalarse nun territorio (as minorías turcas, marroquís... en Bélxica; os hispanofalantes nos Estados Unidos, etc). Por veces, certos grupos maioritarios, por equidade ou igualdade social, solidarízanse a favor do multilingüismo institucional. Así, non todos os americanos anglófonos apoian a institucionalización do ‘English only’⁹. Sexa como for, os asuntos de política lingüística e tradutiva nas institucións están ligados ás relacións de poder entre as diferentes linguas e os seus falantes, á creación de fronteiras entre grupos, a ideoloxías lingüísticas e identitarias (nacionais ou doutro tipo). As críticas ao monolingüismo institucional son loxicamente interpretadas polos grupos maioritarios como unha posible ameaza potencial para as relacións de poder en vigor e para a ideoloxía monolingüe dominante. Un cambio de política lingüística e de tradución semella ser un proceso longo e difícil.

O dereito á tradución

Isto é exactamente o que explica que en materia de política lingüística e tradutiva, a maioría das sociedades (nacionais, rexionais e urbanas) evolucionan dentro do «continuum» entre o monolingüismo *versus* multilingüismo institucional total, unhas veces cara a un lado e outras cara ao outro. Así, baixo a presión da inmigración hispanófono, a votación do *National Language Amendment Act* do Senado estadounidense en xuño de 2007 indica un movemento cara ao polo «monolingüe», comparable coa lóxica sostida

9 Véxase por exemplo: [www.us-english.org].

polo lexislador belga en 1830. A emenda estipula que «there is no affirmative right to receive services in languages other than English, except where required by federal law» [www.us-english.org/inc]. Isto é, que en numerosos sectores e servizos, reducirase ou incluso prohibirase a tradución ás linguas minoritarias. Calquera evolución cara ao polo «multilingüe» significa que se está a evolucionar da ausencia ou prohibición de tradución cara á tradución como «dereito», e mesmo cara á tradución obrigatoria nas linguas minoritarias. No primeiro caso, unha ampliación da política de tradución garante certos dereitos lingüísticos minoritarios que, con todo, obedecen estritamente a disposicións legais que determinan o que pode ou debe ser traducido e a partir de que momento. Na súa implementación mínima, e polo tanto máis inofensiva para as linguas dominantes, estas disposicións legais condicionan a presenza limitada da lingua minoritaria na esfera pública (inscricións públicas, servizos, moedas, billetes ou selos) ou na administración (obtención dun documento traducido ou dun intérprete nalgúns situacións ben definidas). Calquera que pasee por Nova York atoparase con moita información pública traducida ao español. De xeito paralelo, moitos servizos telefónicos son plurilingües en Estados Unidos e ofrecen traducións en determinadas linguas minoritarias coma o español. É a cultura do «For English, press one» á que se opoñen os promotores do *National Language Amendment Act*. Do mesmo modo, durante as primeiras décadas da independencia belga, a administración do Estado das provincias e cidades era monolingüe francesa, pero a información pública estaba traducida ao neerlandés en Flandres «salvo que se supuxese que só lle interesaba ao público culto» (Wils 1991:58). Así pois, a protección de certos dereitos lingüísticos minoritarios coa axuda dunha limitación estrita da tradución nas linguas minoritarias parece conformar un dos piares do mantemento dunha política e ideoloxía nas sociedades multilingües.

Pero ás veces as cousas non quedan aí. A sociedade belga ofrece un destes exemplos¹⁰ nos que, tras unha política lingüística e tradutiva moito máis minuciosa, unha lingua minoritaria chega a impoñerse como maioritaria nunha parte do territorio, como é o caso da rexión flamenga. Xa a partir de 1850 —é dicir, vinte anos despois da Independencia— algúns flamengos comezan a loitar contra a monolingüismo das institucións. Os seus primeiros e tímidos éxitos teñen que ver con certas garantías legais que regulan a tradución obrigatoria do francés ao neerlandés nalgúns ámbitos da vida pública¹¹. Porén, durante case un século, polo menos ata os anos 1920, estas leis non afectan a supremacía do francés (cf. supra). Así, as moedas, os billetes e os

10 *Mutatis mutandis*, isto tamén vale para España, Canadá e Suíza.

11 Debemos subliñar que non se daba o caso contrario: no sur do país, en Valonia, nunca se poñía en dúbida o monolingüismo francés, a pesar da presenza dun importante número de traballadores flamengos.

selos pasaban a ser bilingües (francés–neerlandés) ao recibiren inscricións en neerlandés en 1886, 1888 et 1891 respectivamente¹². A partir dos anos 1870, varias leis relativas ao uso das linguas nos asuntos legais, xurídicos e administrativos reforzaban a posición do neerlandés ao carón do francés en Flandres (véxase Luykx 1985, Wils 1991). En 1898 por exemplo, aprobábase a chamada Lei de igualdade, e a partir dese momento, as leis entraban en vigor, logo de seren publicadas en francés e neerlandés no *Moniteur belge*, sen preeminencia dunha sobre a outra. Na práctica, debatíanse¹³ primeiro as leis, redactábanse en francés e logo traducíanse ao neerlandés. Pero, unha vez traducida, a versión neerlandesa perdía o seu estatus de versión secundaria e comezaba a funcionar coma un texto orixinal. A Constitución belga, en cambio, ía permanecer monolingüe en francés ata 1923, ano no que unha comisión especial foi encargada de realizar a súa tradución. A versión neerlandesa publicaríase en 1925 no *Moniteur*. Así, as opcións a favor dos dereitos lingüísticos minoritarios fan que a tradución nas linguas minoritarias sexa máis importante en termos cuantitativos e estratéxicos, ao ir recuperando o seu atraso en determinados ámbitos. Agora ben, se xulgamos o ritmo (a miúdo lento) e os campos de aplicación (despois de todo bastante limitados) nos que a tradución se admite de xeito progresivo, temos que concluír que os grupos maioritarios empregan a limitación da tradución institucional coma unha arma estratéxica no mantemento da súa posición sociolingüística e sociopolítica dominante. Xa se dixo máis arriba: dende o momento no que a «política de non traducir» ás linguas minoritarias xa non é unha opción, os grupos maioritarios parecen primeiro limitar o dereito de tradución a un tipo de intervención cosmética ou a unha bilingüización superficial da vida pública mentres as institucións importantes (parlamento, exército, administración) e as xerarquías lingüísticas seguen dominadas pola ideoloxía monolingüe.

Tradución obrigatoria e prohibida?

En efecto, as sociedades parecen ser moito máis reticentes a admitir a lingua ou as linguas minoritarias por medio da tradución nestas institucións e a convertelas en plurilingües *de facto*. A pesar de todos os servizos de tradución que se lles ofrecen ás minorías, segue a existir un mundo de diferenza nas institucións políticas, administrativas, académicas entre o estatus do inglés e do español en Estados Unidos, entre o estatus actual do

12 Trátase aquí dunha política de tradución que parece estar reservada ás minorías que poden facer valer dereitos históricos territoriais, Bélxica nunca considerou unha tradución alemá nestes ámbitos para a minoría xermanófono anexionada en 1920 en execución do tratado de Versalles. Paralelamente, non temos ningunha indicación dunha política similar de tradución con respecto ás minorías inmigrantes en Estados Unidos, no Reino Unido, etc.

13 Ata despois da Primeira Guerra Mundial, «a proporción do neerlandés nos debates da Cámara estaba por debaixo do 15%, e nos debates do Senado era insignificante» (Wils 1991:62).

árabe, do turco e o do neerlandés en Flandres, etc. Do mesmo xeito, a pesar da posición privilexiada dos flamengos como minoría territorial histórica en Bélxica, a loita contra a ideoloxía monolingüe na vida política, no exército e na administración levou moito máis tempo. Así, en 1932, o informe analítico dos debates parlamentarios empezou a publicar unha tradución neerlandesa dos mesmos. O informe francés existía dende había máis de sesenta anos. E houbo que esperar ao ano 1932 para que a declaración governamental fose traducida e lida por primeira vez en neerlandés. En 1936, o parlamento introduciu a tradución simultánea: por primeira vez, a tradución no seo do poder legislativo ía do neerlandés ao francés. Posto que eran bilingües, un número cada vez maior de deputados flamengos¹⁴ falaban neerlandés no parlamento. Tratábase dunha decisión política que simbolizaba a emancipación da lingua minoritaria e forzaba os francófonos monolingües a consultar unha tradución francesa. Os flamengos, discípulos do ensino maioritariamente francófono, seguían as intervencións francófonas sen tradución. En cambio, o neerlandés introduciuse aínda moito máis tarde no poder executivo. Ata 1962 as reunións ministeriais celebrábanse exclusivamente en francés (Van Istendael 1989:98). Ata hai moi pouco tempo, un podía chegar a ser ministro ou presidente de partido sen falar nin unha palabra de neerlandés. Agora ben, esta bilingüización progresiva das institucións belgas a partir dos anos 1930 —é dicir, un século despois da Independencia—, coincidía coa lexislación lingüística e tradutiva que ía poñer os alicerces dun cambio radical nas xerarquías lingüísticas dentro da administración, do exército e da xustiza. En 1932, unha lei lingüística estipulaba o monolingüismo na administración municipal, provincial e central segundo o principio da territorialidade: o neerlandés no Norte e o francés no Sur. Noutras palabras, a tradución cara á ‘outra’ lingua nos servizos administrativos municipais, provinciais e centrais quedaba prohibida dende aquel momento, agás nalgúns municipios ao redor de Bruxelas e ao longo da fronteira lingüística entre o Norte e o Sur. Determinadas queixas como a de Van de Vyvere (1919) deberían pasar a pertencer ao pasado. Con todo, outro tipo de modalidades de tradución previstas pola lei permanecían en entredito. No tocante ás comunicacións coa cidadanía, a lei estipulaba que estas directrices sempre podían ser traducidas na ‘outra lingua do país’. Na práctica, isto significaba que algunhas comunicacións só se traducían ao francés en Flandres. Algúns neerlandófonos consideraban que esta medida violaba o principio de territorialidade, un medio hipócrita de manter a administración flamenga bilingüe e de protexer os francófonos en Flandres. Así pois, cara ao final dos anos 1930 conseguirían a abolición desta modalidade de tradución (von Busekist 1998:246; Wils 1991:66).

14 De forma gradual, a proporción do neerlandés nos debates parlamentarios foi conseguindo o 30% (Wils 1991 :64).

Unha evolución paralela afectaba no mesmo momento o exército e a xustiza, outros dous ámbitos nos que a ideoloxía monolingüe francesa estaba moi arraigada (cf. supra). Dúas leis (resp. 1928 e 1938) regularon a división do exército en unidades monolingües (neerlandés–francés). A lei de 1938 precisaba que «en calquera unidade unilingüe se empregase a lingua correspondente para a instrución, os mandos en todos os seus graos, na administración, na xestión, así como nos servizos restantes» (Wils 1991:67). A última lei «facía real en materia de dereito unha igualdade perfecta entre as dúas linguas nacionais; mais só despois da Segunda Guerra Mundial alcanzaría unha igualdade de feito» (Wils 1991:67). En 1935 toucoulle ao ámbito da xustiza que «consagrou os principios da igualdade das dúas linguas e do monolingüismo rexional. O procedemento debía facerse obrigatoriamente en neerlandés en Flandres, en francés en Valonia, e na lingua elixida polo acusado ou o defendido nos municipios bilingües» (Wils 1991:67). O francés tivera ata o momento unha posición predominante en Flandres, sobre todo no ámbito do dereito civil e comercial.¹⁵

Polo tanto, os cambios son moi importantes. Fixo falta un século para que a sociedade belga evolucionase dende un monolingüismo centralizador francés baseado no principio de que nada se traducía cara a un bilingüismo moderado que aseguraba certos dereitos lingüísticos para a lingua minoritaria coa axuda da tradución ocasional en condicións moi particulares, para establecer finalmente as bases dun monolingüismo rexional baseado á súa vez no principio de non traducir. Despois da Segunda Guerra Mundial, Bélxica segue a se transformar de xeito progresivo (1970, 1980, 1993) nun país federal con dúas rexións monolingües (Flandres e Valonia) e unha bilingüe (Bruxelas-capital), e con tres comunidades (a comunidade flamenga, a francófona e a xermanófona. Estas comunidades, baseadas no principio da ‘lingua’ teñen competencias no ámbito da cultura, o ensino e a lingua. As rexións, baseadas no concepto de ‘territorio’ teñen poderes no ámbito da economía, o emprego, a enerxía e o medio natural. Os poderes do Estado federal sitúanse no ámbito da seguridade social, os asuntos internos, os asuntos exteriores, o exército, etc. As institucións federais (Cámara e Senado) son bilingües por lei (neerlandés–francés), de tal xeito que todos os documentos deben ser traducidos na outra lingua¹⁶. No caso das rexións e das comunidades, está prohibido traducir, agás nas comunidades que gozan de servizos de tradución. Son 12 os municipios neerlandófonos ao longo da fronteira

15 «En 1933 nos países flamengos, 8.500 dos 53.596 procedementos eran xulgados en neerlandés, en 1934, 10.951 de 50.682. Na mesma época, o 9 e 13% respectivamente dos fallos do tribunal de primeira instancia de Gante eran pronunciados en neerlandés, o 2 e 2% dos do tribunal de Bruxelas e o 0 e 1% dos do tribunal de Liexa» (Wils 1991:67).

16 Para a comunidade xermanófona, aplícanse outros regulamentos.

con Valonia e ao redor de Bruxelas que contan con este tipo de servizos para os francófonos, e catro os municipios francófonos ao longo da fronteira con Flandres con facilidades para os neerlandófonos¹⁷. Nestes municipios, os servizos municipais teñen que ofrecer unha tradución dos documentos administrativos, en francés e en neerlandés respectivamente. Con todo, para algúns flamengos, este dereito automático á tradución oponse á ideoloxía monolingüe. Así, en 1997 unha circular (a chamada circular Peeters) relativa ao uso da lingua nos municipios flamengos con servizos para francófonos ao redor de Bruxelas, estipulaba que calquera francófono que quixese obter unha tradución francesa dun documento neerlandés estaba obrigado a pedilo de maneira explícita en cada ocasión. En resumo, dende o momento no que a antiga lingua minoritaria se converte na lingua maioritaria nun territorio determinado, compórtase como tal: a tradución institucional está prohibida ou o máis limitada posible a situacións específicas, ocasionais. Un razoamento similar apoia as disposicións legais en materia de tradución ou interpretación que se aplica a todas as linguas dos inmigrantes. En certas situacións ben definidas, os inmigrantes teñen dereito a unha tradución ou interpretación da súa lingua minoritaria. Esta combinación típica entre obriga e ausencia, léase prohibición, de tradución en situación de monolingüismo institucional nos niveis federais vai parella cun movemento masivo de tradución multidireccional obrigatoria a nivel federal bilingüe.

Conclusión

Calquera que queira entender os mecanismos de inclusión e de exclusión nas sociedades occidentais modernas multilingües (e ata nova orde calquera sociedade é multilingüe) debe entender a historia e a dinámica das súas políticas de lingua e de tradución, unidas coma xemelgos siameses. As diferentes opcións en materia de planificación lingüística e tradutiva contribúen a crear e a transformar as relacións de poder entre as diversas linguas e os seus falantes, a reforzar ou abolir fronteiras entre grupos de persoas. Se, como é tantas veces o caso, o poder sociopolítico está ligado ao dominio lingüístico dun grupo sobre os outros, entón a tradución forma parte dos debates políticos e ideolóxicos das sociedades modernas. Esta non é unha conclusión inocente. Calquera debate sobre a igualdade das oportunidades sociais, económicas, políticas... pasa a ser de xeito automático un debate sobre as políticas lingüísticas e tradutivas. Unha parte esencial da historia e das opcións futuras das nosas sociedades queda por redescubrir e reescribir.

17 Outros dous municipios francófonos teñen servizos de tradución para os xermanófonos e todos os municipios da Comunidade xermanófona ofrecen estes servizos par aos francófonos.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ANDERSON, Benedict. 1991². *Imagined Communities*. London-Nova York: Verso. 1991
- BLACKLEDGE, Adrian & Aneta PAVLENKO. 2002. "Introduction". En BLACKLEDGE & PAVLENKO (eds.) *Language Ideologies in Multilingual Contexts*, Special Issue of *Multilingua* 21. 2002. Pp. 121-40.
- BLACKLEDGE, Adrian. 2005. *Discourse and Power in a Multilingual World*. Amsterdam: John Benjamins. 2005.
- BLOMMAERT, Jan (ed.). 1999. *Language Ideological Debates*. Berlín: Mouton de Gruyter. 1999.
- FREELAND, Jane & Donna (eds.). 2004. *Language Rights and Language Survival*. Manchester: St. Jerome. 2004.
- HELLER, Monica. 1995. "Language choice, social institutions and symbolic domination". *Language in Society* Vol. 24. Pp. 373-405.
- . 1999. *Linguistic Minorities and Modernity. A Sociolinguistic Ethnography*. Londres/Nova York: Longman. 1999.
- HYMES, Dell. 1996. *Ethnography, Linguistics, Narrative Inequality: Toward an Understanding of Voice*. Londres: Taylor and Francis. 1996.
- LUYKX, Theo & Marc Platel. 1985. *Politieke Geschiedenis van België* (2 vol.). Antwerpen: Kluwer. 1985.
- MEYLAERTS, Reine. 2004a. *L'Aventure flamande de la Revue Belge. Langues, littératures et cultures dans l'entre-deux-guerres*. Bruxelles: P.I.E.-Peter Lang. 2004.
- . 2004b. "La traduction dans la culture multilingue: A la recherche des sources, des cibles et des territoires". *Target* Vol. 16(2). Pp. 289-317.
- . En prensa. "'La Belgique vivra-t-elle?' One Century of Language and Translation Ideological Debates in Belgium (1830-1940)". *The Translator*.
- PATTEN, Alan & Will KYMLICKA. 2003. "Introduction. Language Rights and Political Theory: Context, Issues and Approaches". En KYMLICKA & PATTEN (eds.) *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press. 2003. Pp. 1-51.
- SCHILDKRAUT, Deborah J. 2005. *Press One for English. Language Policy, Public Opinion, and American Identity*. Princeton: Princeton University Press. 2005.
- VAN DE VYVERE, Aloïs. 1919. *L'interpellation flamande*. Bruxelles: Standaard. 1919.
- VAN ISTENDAEL, Geert. 1989. *Het Belgisch labyrint. De schoonheid der wanstaltigheid*. Amsterdam: Arbeiderspers. 1989.
- VERMEULEN, Hans & Boris SLIJPER. 2003. *Multiculturalisme in Canada, Australië en de Verenigde Staten. Ideologie en Beleid, 1950-2000*. Amsterdam: Aksant. 2003.

- VON BUSEKIST, Astrid. 1998. *La Belgique. Politique des langues et construction de l'Etat*. Bruxelles: Duculot. 1998.
- WILS, Lode. 1991. "L'emploi des langues en matières judiciaires et administratives dans le royaume de Belgique". *Revue du Nord. Histoire & Archéologie. Nord de la France - Belgique - Pays-Bas*, (LXXIII) janvier-mars 1991. Pp. 51-71.

